

"Arkadaş! Bütün zamanlarda, bütün insanların maddî ve manevî ihtiyaçlarını temin için nâzil olan Kur'anın hârikulâde haiz olduğu câmiyet ve vüs'at ile beraber..." remz'in tamamını izah eder misiniz?

"Arkadaş! Bütün zamanlarda, bütün insanların maddî ve manevî ihtiyaçlarını temin için nâzil olan Kur'anın hârikulâde haiz olduğu câmiyet ve vüs'at ile beraber, tabakat-ı beşerin hissiyatına yaptığı mürâat ve okşamalar, bilhassa en büyük tabakayı teşkil eden avam-ı nâsın fehmini okşayarak, tevcih-i hitab esnasında yaptığı tenezzülât, Kur'anın kemal-i belâgatına delil ve bâhir bir bürhan olduğu halde, hasta olan nefislerin dalaletine sebep olmuştur. Çünkü zamanların ihtiyaçları mütehaliftir. İnsanlar fikirce, hisce, zekâca, gabavetçe bir değildir. Kur'an mürşiddir, irşad umumî oluyor. Bunun için, Kur'an'ın ifadeleri zamanların ihtiyaçlarına, makamların iktizasına, muhatabların vaziyetlerine göre ayrı ayrı olmuştur. Hakikat-ı hal bu merkezde iken, en yüksek, en güzel ifade çeşitlerini Kur'anın herbir ifadesinde aramak hata olduğu gibi; muhatabın hissine, fehmine uygun olan bir üslûbun mizan ve mirsadıyla mütekellime bakan elbette dalalete düşer."

Her peygambere kendi kavminin diliyle ve onların genel seviyesine göre kitap ve suhuf indiren Cenâb-ı Hak, kıyamete kadar bütün insanları irşat için gönderdiği Kur'an-ı Kerimi, elbette öyle bir özelliğe sahip kılacaktır ki, bütün zamanlara kâfi gelsin.

Allah, zamandan münezzehtir; ilmi ezelî ve ebedîdir. Müslümanların Mekke'de nice zulümlere maruz kaldıkları ve hicrete mecbur edildikleri dönemi de bilir, Endülüs'te dünyaya medeniyet dersi verdikleri dönemi de, Selçuklu ve Osmanlı ile bütün dünyaya hakim oldukları dönemi de.

Bütün bu farklı dönemlerin hepsine hitap eden Kur'anın en önemli bir özelliği camiiyettir. Yani, bir ayetin birçok manalar ifade etmesi, zâhir manasından başka işaret ve remizlerle gizli ve ince manaları da ders vermesidir. Zâhir mana ile bütün insanlara hitap ettiği gibi, işarî ve remzî manalarla da ilimde ve maneviyatta derinleşmiş muhatablarına daha başka hakikatleri ders verir.

Üstat hazretleri Yirmi Beşinci Sözde buna birkaç misal veriyor. Bunlardan birisi de

“veşşemsü tecri...” ayetidir. Ayette geçen “lam” harfinin üç ayrı manaya geldiğini ve farklı muhataplara ayrı dersler verdiğini güzelce ortaya koyuyor. O açıklamalardan aldığımız dersi kısaca özetleyelim:

Ayet-i Kerime, güneşin kendi müstekarrında, yani karar kıldığı mekânda bir cereyan halinde olduğunu haber veriyor. Dönmek manasına gelen devretmek fiili yerine, cereyan etmek fiilinin kullanılması çok hikmetlidir.

“Tecri” kelimesi cereyan eder demektir; doğrudan “döner” manasına gelmez. Ancak, avam bu kelimeyi güneşin döndüğü şeklinde yorumlamış ve ayeti böylece kabul etmişlerdir. Astronomi âlimleri güneşin kendi içinde birbirinden çok farklı dört hareketi olduğunu tespit etmişlerdir. “Tecri” kelimesi bu hareketlere de işaret etmektedir. Öte yandan, güneşin bütün manzumesiyle birlikte ayrı bir cereyanı vardır. “İnsan yürür.” dediğimizde onun bütün organlarının da hareket ettiğini anladığımız gibi, güneşin cereyanını da bütün güneş sisteminin toplu olarak Herkül Burcuna doğru aktığı şeklinde anlayabiliriz.

İşte ayet-i kerime bütün bu manaları ve daha başkalarını ders verecek bir camiiyete sahiptir.

Bu konuda Üstat hazretleri çok önemli bir noktaya daha dikkatimizi çekiyor:

Kur’an, insanlara Allah’ı tanıtmak, iman hakikatlerini öğretmek ve ibadet vazifelerini bildirmek için nazil olmuştur. İster güneş dünya etrafında dönsün, ister dünya güneş etrafında dönsün, önemli olan bu nizamı birisinin kurduğu ve işlettiğidir. Kur’an bunu ders verir ve insanlardan bu nizamın nazımına iman etmelerini ve rızasına uygun bir hayat sürmelerini ister.

Asıl maksat bu iken Kur’an-ı Kerim, dünyanın güneş etrafında döndüğünü açıkça beyan etseydi, son asırlara kadar bütün bir insanlık âlemi bu hükme inanmayacak ve İslam’ı kabulden geri kalacaklardı. O halde, ayet-i kerimeler hakikatleri o şekilde ders verecektir ki, avam inkâr etmediği gibi, alimler de ondaki ince manaları ders alabilsinler.

“Eğer fencilerin iştihası gibi “Şemsin sükûnuna, arzın hareketine bakmakla Allah’ın azametini anlayınız.” demiş olsaydı, delil müddeadan daha hafî olurdu. Ve insanların ekserisi, ekser zamanlarda fehmedemediklerinden inkâra zehab ederlerdi. Halbuki, irşad ve hidayet zamanlarında cumhurun derece-i fehimleri nazara alınarak ona göre söz söylemek îcabeder.” Mesnevî-i Nuriye

Hüküm çoğunluğa göre verilir. İnsanların büyük çoğunluğu Kur’andaki ince manaları anlama noktasında avam sınıfına girer. Kur’an bütün bir insanlık âleminin hidayeti için nazil olmuştur; muhatabı sadece okumuş, yahut fennî meselelerde ihtisas yapmış kişiler değil, her sınıftan insanlardır.

Belağat, “mukteza-yı hale mutabakat”, yani durum neyi gerektiriyorsa ona en

uygun ve en faydalı olacak şekilde konuşmak olduğuna göre, Kur'an'ın, öncelikle cumhur-u avamı muhatap alması onun belağatının en büyük bir delilidir. Gerçek bu iken, hasta olan nefisler bu tarz ifadeyi kendi vehimlerine bir noksanlık addederek, doğru yoldan sapmış ve dalaletе düşmüşlerdir.

"Çünkü zamanların ihtiyaçları mütehaliftir. İnsanlar fikirce, hisce, zekâca, gabavetçe bir değildir."

Bütün insanlara hidayet rehberi olarak gönderilen Kur'an-ı Kerimin bütün zamanlara hitap etmesi, bütün fikirleri ve hisleri tatmin etmesi, her seviyeden insana yol göstermesi İlâhî hikmetin gereğidir.

Sözler'de Kur'an tarifinin giriş cümlesinde şöyle buyrulur:
"Kur'an, şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi...."

Buna göre, Kur'an'la kâinat arasında çok yönlü ilgiler, benzerlikler vardır.

Aynı kâinat, her tür canlıya birlikte hitap eder. Serçenin de gözünü aydınlatır, filin de. Sineğin de rızkı onda hazırlanır, aslanın da. Bütün ciğerleri birlikte temizlediği gibi, bütün kulaklara birlikte ses verir. Bütün dillerin zevklerini tatmin eder.

İşte kâinat kitabındaki bu özellik, Kur'an-ı Kerimde de aynen mevcuttur. O da " fikirce, hisce, zekâca, gabavetçe" birbirinden çok farklı ve zamanları birbirinden çok uzak bütün insanlara birlikte hitap eder. Hepsine yol gösterir, hepsini hidayete ulaştırır.

Bunun en büyük şahidi tarihin bizzat kendisidir. Bütün zamanlarda ve her sınıf tabakada İslam'ın nuruyla nurlanan kâmil müminler yetişmiştir. Bunlar saymakla bitmez. Medreselerden ve zaviyelerden çok büyük alimler ve mürşitler yetiştiği gibi, avam tabakasından da kâmil imanları ve akıl almaz ihlaslarıyla nice veli kullar yetişmiştir.

"Hakikat-ı hal bu merkezde iken, en yüksek, en güzel ifade çeşitlerini Kur'anın herbir ifadesinde aramak hata olduğu gibi; muhatabın hissine, fehmine uygun olan bir üslûbun mizan ve mirsadıyla mütekellime bakan elbette dalaletе düşer."

Kur'anda, Allah'ın sıfatlarını, isimlerini, kâinattaki harika nizamı ve ince hikmetleri

ders veren ayetler olduğu gibi, harp hukukuna ve mal bölünmesine dair ayetler de vardır. Bu konular birbirinden ne kadar uzaksa, bunları konu alan ayetlerin üslupları da elbette birbirinden o kadar farklı olacaktır.

Cümlenin ikinci bölümünde geçen “muhatap” kelimesi insana bakar, “mütekellim” de Cenâb-ı Hak’tır. Dalalete düşmek ise istikametten uzaklaşmayı, doğru yoldan sapmayı ifade eder.

İnsanın kendi anlayışına, yahut özel zevkine uygun bir üslubu esas alarak mütekellime yani Cenâb-ı Hak’a bakması ve Kur’anın üslubunu kendine göre değerlendirmesi onu yanlış yola ve hatalı sonuca götürür.

Cenâb-ı Hak’ın zatı mahlukata benzemediği gibi ef’ali de benzemiyor.” (Sözler) hakikati O’nun kelamı için de aynen geçerlidir. Allah’ın kelamı da beşer kelamına benzemez. Bir insan, kendi kelamını ölçü olarak Kur’an’ın üslubu hakkında konuşmaya kalkıştığında hakikatten uzaklaşır, dalalete düşer.

Her mevsimde ayrı ağaçlar yetiştiren ve ayrı meyveler sunan Allah, her kavme, her devre de onlara en uygun şekilde hitap etmiştir. Bütün kavimlere farklı dillerde indirilen kitap ve suhurların hepsi Allah kelamıdır. Ancak, bu kelimeler o kavimlere göredir ve o devrin ihtiyaçlarına uygundur.

Bütün bu kelimeler Allah’ın insanlarla konuşmalarıdır. Meleklerle konuşması buna benzemez. Melekler nurdan varlıklar olduğundan, onların bizim anladığımız manada ağızları, dilleri, gırtlakları yoktur ki, mahreçli kelimeler çıkarsınlar ve öylece konuşsunlar. Onlara yapılan kelam kelimesizdir. Bunun küçük bir misali insan kalbine gelen ilhamlardır. İlham, kalbe kelimesiz gelir. Ancak, ilhama mazhar olan zat bunu akıyla, hafızasıyla kelimelere döker. Kelime kalp için söz konusu değildir. Nitekim, sevgimiz, korkumuz, şefkatimiz, acımamız da kelimesizdir. Bunları başkalarına ifade etmek istediğimizde kelimeye iş düşer.

Kur’an-ı Kerimin bu şekilde nazil olması, Üstat hazretlerinin ifadesiyle “bir tenezzül-ü ilâhîdir.”

“Kur’ân-ı Hakîm, ehl-i şuura imamdır, cin ve inse mürşiddir, ehl-i kemâle rehberdir, ehl-i hakikate muallimdir.Eğer Hazret-i Mûsâ Aleyhisselâmın Tûr-i Sînâda işittiği kelâmullah tarzında olsa idi, beşer bunu dinlemekte, işitmekte tahammül edemezdi ve mercî edemezdi.” Sözler, On Beşinci Söz